

Knihovna prof.
Dra KARLA LAŠTOVKY

OBČANSKÁ KNIHOVNA

ŘÍDÍ F. V. KREJČI

SVAZEK

5.

98
77-F-~~11~~

Dr. JAN HERBEN:

DUCH DEMOKRACIE

I. ČÁST HISTORICKÁ

SEMINÁRNÍ

Hist.-práv.

KNIHOVNA

oddělení

1920

VYDÁNO

PÉČÍ MINISTERSTVA

ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY

VE STÁT. ŠKOL. KNIHOSKLADĚ V PRAZE

I. HUS A REFORMACE.

Žádný pojem a žádnou událost nevysvětlíme definicí, mnohem spíše a jasněji, ukážeme-li, jak věc vznikla a jak byla provedena. Proto i pro ducha a výklad naší moderní demokracie obracím se především k historii demokracie.

Na vývoj evropské demokracie mělo vliv nesporný. Prohlášení práv lidských ve Francii. Konstituanta veliké revoluce francouzské prohlásila je 26. srpna 1789 v Paříži. Vědělo se však, že toto Prohlášení práv lidských z roku 1789 bylo jen kopií starších Prohlášení severoamerických, z nichž nejstarší bylo prohlášení státu Virginie z roku 1776. Prohlášení práv zajímalo státovědce proto, že bylo pramenem „základních práv“ ve všech našich moderních ústavách a že vyplynulo z tak zvaného práva přirozeného. V Rakousku ozvala se tato základní práva v konstitučním výboru sněmu kroměřížského, pro něž nejvýmluvnějším řečníkem byl člen výboru dr. Rieger. „Všecka moc vychází z národa,“ pravil Rieger.

Souvislost severoamerických Prohlášení s francouzským nebyla však dosti známa. Důkladněji vložil ji teprve známý prof. J. Jellinek z Heidelbergu, jenž r. 1895 napsal monografii *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte, Ein Beitrag zur modernen Verfassungsgeschichte* (Prohlášení práv lidských a občanských, příspěvek k dějinám moderních ústav). Obsah tohoto spisu podal prof. Masaryk ve IV. ročníku *Naší doby* r. 1897. Nalézal ve spise Jellinkově doklady ke svým názorům, že náboženství a organizace církevní měly vliv

na moderní ideje a instituce politické a sociální. Dnes je naprosto nesporno, že naše moderní demokracie má původ náboženský a že vyšla z reformace.

Před Jellinkem se učilo, že to byl Rousseau a jeho spis *Smlouva společenská*, která dala severoamerickým státům podnět a vzor ku Prohlášení práv. Jellinek dokázal, že historikové se mylí a zejména že se mylí Pavel Janet v *Dějínách věd politických*, když myslel, že Prohlášení práv lze odvodit z učení Rousseauova. Byl značný rozdíl v pojmání práva v Americe a ve spise Rousseauově, Američané stavěli r. 1776 na základech *dávnou* u nich zakořeněných. Myšlenka, stanoviti všeobecné právo člověcké zákonem, vyzrála z náboženské svobody amerických osad. Z osad samých. Neboť osadníci nepřivezli si ani z domova onoho silného individualismu a představy o svrchovanosti lidu, které se jim staly základem zákonodárství a vlády. Z náboženské svobody, jaké v Anglii nebylo, osadníkům americkým vyrostl květ svobody občanské vůbec. Jellinek pak jednou provždy prokázal, že Prohlášení práv lidských, jež posud považováno za dílo revoluce, vpravdě bylo dílem reformace a jejich bojů. Myšlenka před Jellinkem ne nová ovšem, ale po spise Jellinkové axiom vědecký. Původcem není Lafayette, nýbrž Roger Williams, a co Američané již měli, to chtěli Prohlášením práv lidských prohlásit za věčný majetek pro sebe a pro každý svobodný národ.

Tedy z reformace vyrostla demokracie. Mluví-li se však o reformaci, cizí dějepisci a cizí státovědci zapomínají, že reformace začala mnohem dříve nežli za Luthera a Kalvina; začala se v Čechách. Mezi cizími spisovateli jen u jediného nalezl jsem pochopení pro Husa. „Mezi žalobami, které katolíci pro-

nášeli proti Husovi a Wiclifovi — praví Lecky v *Dějínách racionalismu v Evropě* — nebyla žádná obvyčejnější než ta, že hlásali, že smrtelný hřích ruší nárok panovníkův na trůn.“ —

*

Prvopočátky demokratismu moderního jsou ve středověku. Demokracie starověké, řecké a římské, začaly být přibírány za vzor našich demokratických zřízení až ve století 19., kdy se rozvíjela věda o státě a jeho žádoucích ústavách. Na středověké počátky demokratismu starověk řecký a římský vlivu téměř neměl.

Středověké prvky demokratismu objevily se tenkrát, když středověcí lidé začali vzdorovat církvi římské a její všemohoucnosti ve věcech náboženství, když zdvihli odboj proti všemohoucímu ovládnutí lidského svědomí. Jdeme-li až ku prameni našeho demokratismu, najdeme jej v *Husově české reformaci*.

Co se divíte? Každý pokus o osvobození ducha lidského od pout nucené autority nese v sobě zárodek demokratický. Neboť osvobození toto není nic jiného nežli úsilí přiznati každému člověku právo na vlastní úsudek. Vlastní úsudek, osobní přesvědčení, má za následek svobodné jednání. Jan Hus bojoval za právo osobního přesvědčení ve věcech božských, náboženských. Ale tím bezděky a nevědomky zápasil za každé osobní přesvědčení člověkem. S osobním přesvědčením a s právem na svobodné jednání souvisí také vlastní osobní odpovědnost. Toť velká věc. Neboť ona povyšuje člověka na osobnost, dává důstojnost a sebevědomí člověku; ona opatrovala lidskou bytost, do té doby bezvýznamnou a bezcennou, přívlastkem svéprávnosti. Čechové byli

první národ ve středověku, kteří se povznegli k tomuto vědomí. Poněvadž celý národ český přijal učení Husovo, Palacký odvodil z toho závěr, že český národ to byl, jenž vymanil ducha lidského z autority středověké. My — říkáme s pýchou — my Čechové vrhli jsme do středověké tmy pochodeň světla.

Hus nebyl první kacíř. V noci středověké již před Husem kmitla se světla vyšší soudnosti a pronikly výkřiky proti zřízení, jež se protivilo křesťanskému učení a přirozenému právu. Světla však uhasla a výkřiky umlkly, neboť svatí otcové a především ohromná autorita sv. Augustina stála v cestě. Svatý Augustin odůvodnil otroctví skvělými důkazy a tím pro několik století upevnil názor o nerovnosti lidí. Obecný názor středověký rozděloval lidstvo na dvě vrstvy: na vrchnosti (papeže a císaře), jež rozkazují, a na ohromné mraveniště bezejmenných křesťanů, kteří poslouchají. Byly již před Husem vysloveny předtuchy, jež ohlašovaly příští rovnost lidské. Leč Husovi patří světová zásluha, že on předtuchy vyslovil jako požádání o svědomí, a národu českému náleží druhá zásluha, že požadavky svědomí začal vtělovat do životní praxe.

Měli jsme praktický pokus o demokracii v Táboře. V této demokracii zmizel kněz. Kněz v církvi je představitelem aristokratismu. V Táboře smazan rozdíl mezi laiky a kněžími: oba pili z kalicha a kněz sloužil mši bez ornátu. Kázat mohl každý Tábor, i žena. V tábořské demokracii jazykem bohoslužebným stal se jazyk lidový a bible zaváděna česká. S tím souvisí potřeba vzdělání, neboť kdo má užívat bible, musí umět čísti. Máme toho doklady, že na Táboře kvetlo školské vzdělávání, dokonce učili tam již i dívky. Komunistická správa obce tábořské má vzor v prvních

obcích křesťanských, neosvědčila se sice, ale významná je přec. Významnější je vojenský řád Žižkuv, založený na zásadě stejných zásluh. Voják čeněn i odměňován, „jakž na koho sluší“. V husitství objevují se dokonce i jakési náznaky o svrchovanosti lidu. Pojem svrchovanosti lidové vidí historikové ve 4. artykule pražském, podle něhož lid osoboval si právo stavovat veřejné hříchy; tedy svrchovanost v soudnictví a v moci trestní*).

Jestliže i Husova reforma byla násilím potlačena, základní jeho myšlenka už se nedala se světa zprodit a nepřišla nazmar. Ozvala se novou silou v reformaci německé a francouzské, u Luthera a Kalvina. A rozumí se, demokratická myšlenka nezastavila se jen na poli náboženském. Slyšte, z kterých končin se ozývá a kam je namířena na př. u francouzského myslitele La Boetia ve spise Dobrovolné otroctví! La Boetie je nepřitelem tyranie a výmluvný obhájce přirozených práv. „Cit důstojnosti lidské přirozenosti, cit práva a přirozené rovnosti lidské je to, co dodává filosofické krásy rozpravě Boetiově, a co nám dovoluje, abychom v něm spatřovali nejen člověka 16. století, nýbrž i předchůdce století 18.“ (Janet, Dějiny vědy politické). Na demokratism myslíme, čteme-li tyto výroky:

„Zajisté, není-li nic jasného a zjevného v přírodě, to je zřejmo, že příroda, služebnice to boží, panovnice lidí, nás učinila všechny stejné podoby a, jak se zdá, ve stejném kadlubu, abychom se navzájem poznávali jako soudruzi nebo lépe jako bratři... dále, že tato dobrá matka všem nám dala

*) Podrobněji jsem tábořský demokratism vyličil v Základech občanských nauk (Štefanikova knihovna, 1919).

za bydliště celou zemi; že nás všechny umístila v společném domě, všechny nás utvořila z téže hmoty, aby každý mohl v druhém poznávat sebe a podívat se na sebe. Dala-li nám všem vespolek velký onen dar hlasu a slova, abychom se poznávali a více sbratřovali... nelze pochybovat, že jsme všichni od přírody svobodní, protože všichni jsme soudruhy; a nemůže na mysl připadnout nikomu, že by příroda byla někoho uvrhla v otroctví, dávši nám všem soudružnost.“

Angličan Tomáš Morus nakreslil pod názvem *Insula Utopia* ostrov, obraz státu, jakého by si tenkrát byl přál (1516). Pro náš předmět je zajímavé, že v tom ideálním státě Morus neměl už kast. Byla to opravdová republika. Vláda ostrova je založena na volbě a původ moci vladařské pramení v souhlasu lidu. Kde je volba, tam je demokratism. Ostrov Utopia je státem, ve kterém všichni pracují — také tělesně, neboť tělesná práce není znakem nižšího stavu — a je státem demokratickým, neboť všichni mohou stát hájiti i spravovat jej.

A takových myslitelů jako La Boetie a Morus je několik v 16. století. Kdežto až do počátků české reformace všechno myšlení a filosofování lidské točilo se v kole kolem jediné myšlenky, jež zajímala středověké hlavy, kolem papeže a císaře, kolem úvah, jaká je moc duchovní a světská: reformace Husova postavila na jeviště dějin nového činitele — lid, národ. A od té doby filosofie, mravouka i politika dychtivě a lačně přetřásá otázky, jaká práva má národ. Učenci, bohoslovci, beletristé (protestanti i katolíci) závodí v řešení záhad, odkud pochází moc králů, je-li národ povýšen nad své panovníky, jaký je vzájemný svazek mezi knížetem a

poddanými. Zejména ovšem byl to protestantism, jenž tato temata se zálibou pěstoval. Protestanti stali se průkopníky svobod lidových. Neboť reformace nezůstala pouhým osvobozováním člověka od vnučené víry. Poněvadž církev a stát byly spolu spleteny a byly často nerozlučitelným tělesem (jako v monarchii habsburské), reformovat církev bývalo totožné s reformováním státu. Kde byla silná moc papežova, tam byla silná i moc panovníkova a naopak. Reformace přinesla národům novou sílu státní a politika začala se trhat od náboženství. Nejkatoličtější král francouzský nerozpakoval se spolčovat se sultánem tureckým, evropská knížata protestantská s katolickými. Vynořilo se mezi státy nové třídění a dělidlo států: evropská rovnováha o něm rozhodovala; rovnováha nahradila dělidlo války třicetileté, unii a ligu, kdežto středověk znal jenom nauku o dvou mečích, a celá scholastická filosofie lámala si zuby na oříšku: když všemohoucí moc papežská pochází od Krista, pochází-li moc císařova od papeže či je-li jiného původu.

II. AMERIKA A ROUSSEAU.

Jednu dobu se demokratism náš odvozoval z Francie. Ukazovalo se na filosofa Rousseaua. V polovici 18. věku rozšířila se v Evropě vůbec, ale ve Francii zvláště, taková nálada, takový duševní stav v inteligenci, jakého jsme nedávno byli svědky v Rusku. Vzdělaní lidé byli zachvázeni nihilismem, t. j. zklamáním ze života a vnitřní nevolí ku všem projevům „ducha doby“. Tenkrát již feudalism dožíval své poslední dni. Politika i náboženství, literatura krásná i věda, společenské řády i mravy

lidí, slovem všechno, co bylo plodem feudálního státu, zdálo se být přežitě, nepravdivé, nepřírozené. Proto mučilo myslící lidi. Nenávist k současnému životu vybuchla v sopce, která se jmenuje Jean Jacques Rousseau. Byla to únava ze života minulosti a zároveň touha po něčem novém. Projevovala se i v Anglii, ještě více v Německu, ohniskem byla však Francie; projevovala se všude jinak, podle povahy těchto národů. Pod všeobecným neklidem vřely myšlenky: Odstranit starý svět! Přiblížit se příro-zenosti! Chceme nové ideály! Rousseau utíkal se do přírody, aby hledal přírodního člověka, nezkaže-ného kulturou. Lidé vzdělání po něm začali věřit, že divoši jsou lepší lidé nežli vzdělání Evropané. Plo- dem tohoto nového evangelia byla francouzská revo- luce, z jejíž krve se měl narodit nový svět. — V Ně- mecku zachvácení byli nihilismem rousseauovským Goethe i Schiller. Goethe v *U t r p e n í m l a d é h o W e r t h e r a* pokoušel se osvobodit od závratné chorobnosti své doby. Celý svět zdál se býti vyzna- vačům Rousseauovým naplněn hříchy proti přírodě, lži a zvrhlostmi, jež se zrodily ze zjemnělých a roz- košnických řádů. Lidé salonní, lidé měst obzvláště pokládání za vyzilé, osláblé duchem a tělesně cha- trné. Pozorováno, že není silných individualit, leč samá průměrnost, prostřednost, závislost. Rousseau léčil se z domnělé nepřírozenosti tím, že opovrhoval tradicí, kázní a pravidly a stavěl proti nim divošskou volnost, nevázanost a návrat k přírodě, která není poutána žádnou kulturou, není zkažena lidmi, je čistá a pravdivá, jak ji Bůh stvořil. V žádném díle Rousseauově nedošlo popření kultury takového vý- razu jako v románě *N o v á H é l o i s a*. Na lásce hrdinky románu Julie k Saint Preuxovi udává Rous- seau vzor, jak sblížit se s přírodou, jak obnoviti no-

vého člověka, aby byl svobodným individuem. Vy- loučí-li se z pokročilé společnosti lež a otrocká zá- vislost, zbuduje se rodina přirozená, přirozená inte- ligence a čistota srdce. Zásady, které Rousseau pro- vedl na hrdinech svého románu, rozšířil později na celou společnost spisem filosofickým, *S p o l e č e n- s k o u s m l o u v o u*, podle níž „člověk se narodil svobodou a všude úpí v okovech“, podle níž všichni lidé kdysi byli svobodní a sobě rovni, ale vzdali se své individuální vůli a podřídili se vůli všech, která se stala svrchovaným zákonem. Tento řád, tato spo- lečenská smlouva zvrhla se však stoletími a proto třeba obnovit všeobecnou vůli národa uvědoměle. Tím obnoví se rajský stav původní společnosti, aby vlády, politická organisace a společenské mravy ne- porušovaly přirozeného člověka. Z Rousseauova učení mohla vyjít republika, lidový stát; neboť svo- bodou člověkovou má být poslušnost zákonů, které si občané sami dali. Mohla vyjít a vyšla hrozná re- voluce. Ale nemohla vyjít demokracie, aspoň ne de- mokracie taková, jaká se rodila na vzdálených bře- zích Atlantického oceánu, třeba Rousseau byl švý- carský protestant a třeba Montesquieu spatřoval v anglické ústavě ideál vládní soustavy a tím se blížil určité představě demokracie jakožto vlády. Zato Vol- taire souhlasil s rozdělením Polska.

Demokrat protestantský rostl a sílil, jak rostla a sílila práva jednotlivcova. Vzrůst těchto práv je červenou tkanicí, která se vine historií až ku Pro- hlášení lidských práv.

*

Demokracie není rodu francouzského, nýbrž rodu anglosaského. Albert Pfister, německý děje- pisec, v díle *A m e r i c k á r e v o l u c e* (Die ame-

*

rikanische Revolution, Stuttgart-Berlin, 1904) praví dobře: „Všude, kde panovala víra Kalvinova — v Ženevě, Holandsku, ve Škotsku, v puritánské Anglii a v Nové Anglii — všude rozšiřovala tato víra inteligenci, přísnost mravů, lásku ke svobodě a odvážnou mysl.“ Tato bojovná odrůda protestantismu ujala se především v zemích anglosaského plemene.

Vizme Anglii!

Angličan nemá rád blouznění, metafysiky a všeobecných teorií. V Anglii Rousseau měl značný vliv na literaturu krásnou, ale politicky nejmenší vliv ze všech zemí evropských. Pochopitelně i z anglického vývoje. Anglická revoluce sto let před Rousseauem osvobodila již Angličany od feudální víry v krále „z boží milosti“; konstituční parlament nedopřával zvůle monarchům; proto feudální kocovina Montesquieuova, Rousseauova a encyklopedistů nezasáhla duchy anglické. V tu dobu, kdy Rousseau hledal osvobození od feudalismu v přirozeném člověku, Anglie kráčela k „úsvitu radikalismu“, dobývajíce Wilkesem, Hornem, Juniovými listy atd. rozmnožení svobod občanských, svobody tisku, veřejného jednání parlamentu. Lid stržen byl sensačními spisovateli a pamfletáři, aby věnoval zájem věcem veřejným. Král Jiří III. projevil absolutistické choutky a proti němu postavil se prostý žurnalista v „North Britonu“. Roku 1763 obvinil trůnní řeč královu, jež velebila anglické úspěchy pařížského míru, z „hanebné prohanosti“. Lid postavil se za tribuna svého, a Wilkes (ač mravní ničema) vzdor králi a vzdor parlamentu protlačen byl lidem na křeslo starosty londýnského a na křeslo parlamentu. Po prvé v 18. století tekla krev tenkrát v ulicích londýnských — pro demokracii. Anglie přispěla zrození demokratismu svým způsobem, docela rozdíl-

ným od Rousseaua: jasným myšlením a praktickými činy.

Příznivý vliv protestantismu na svobodu občanskou vycházel z Kalvina, kdežto Luther, pobouřený selskou válkou, klonil se k názorům despotickým. Kalvin byl výslovně pro republiku. Nejupřímněji oddali se kalvinismu Škotové, a škotská reformace, provedená Knoxem, obrodila liberalismem i Anglii. Škotský tento reformátor hlásal ve všech sporech s úřady světskými, že jest nejen právem, nýbrž povinností vzepříti se nehodnému a tyranskému panovníku. Nikde v zemích evropských nevyskytuje se tak jako v Anglii zásada, že svobody občanské nelze dosíci bez nedůtklivého omezování vlády. Proud plynul od reformace, sesílil od míru vestfálského.

Anglické osady v Americe byly dítětem reformace. Ve století 18. kypěly ještě mládím, utajenou silou, která se chystala propuknout. Tlumily svou bujnost puritánskou opravdovostí a kvakerskou studeností, jež krotily poněkud vášně. Nerozvážná politika krále Jiřího III. vehnala osadníky do vzpoury a odboje. Náboženství bylo při většině anglických osad v Americe spoluzakladatelkou států, bylo to náboženství kalvinské. Jistý sklon k odporu a vzpouře a silné smýšlení republikánské přinesli si ovšem puritáni a presbyteriáni z vlasti, to v nich vyrostla domácí církevně-politická zřízení. Když konečně kolonie dozrály, aby prohlásily neodvislost od Anglie, mohlo se říci, že presbyteriáni představovali revoluci, anglikánská církev loyaltitu. Puritáni zdvihli meč a neodolali ani kvakeři, kteří vždy nesmiřitelně zatracovali válčení.

4. července 1776 prohlášena kongresem ve Filadelfii neodvislost Spojených států severoamerických, to jest přirozené právo každého člověka na rovnost

a svobodu. To prohlášeno proti despotickému králi. Nesmíme však nepřipomenouti, že toto prohlášení kongresu mělo již své předchůdce v jednotlivých státech severoamerických, zejména prohlášení ve Virginii (12. června), v němž bylo řečeno: 1. „Všichni lidé jsou od přírody svobodní a nezávislí a mají jistá vrozená práva, kterých, vcházejíce do stavu občanského, nemohou se zříci žádnou smlouvou, tím méně na škodu svých potomků. Tato práva jsou: právo na život, na svobodu, právo nabývat a držet vlastnictví, konečně právo snažit se o štěstí a blahobyt.“ 2. „Všechna moc pochází z národa, který dosazuje úřady a proto úřady jsou odpovědný lidu.“ —

Prohlášení práv lidských stalo se sice 16 let po vydání Smlouvy společenské, ale nebylo dilem jejím. Co na půdě Francie a vůbec v Evropě vřelo, o tom americký lid neměl dost vědomosti. Prohlášení práv stalo se ve Filadelfii slavnostně, bez pathosu, neboť zásady jeho byly nesporné, uzrálé, v americké duši dávno bezpečné. Skladatel prohlášení, Tomáš Jefferson, sám sice byl muž prudký a naruživý, ale prohlášení práv lidských stylisoval jako zákon, zákon promyšlený a zralý.

Na tomto místě hodí se poukázat na rozdíl mezi Smlouvou společenskou a Prohlášením práv lidských. Smlouva společenská má vůdčí myšlenku: jednotlivec vzdává se práv svých pro společnost. Jedinec neponechává si ani prášku práva, jakmile vstupuje do státu. Všeliká práva, pokud jakých smí užívat, dá mu jen volonté générale, všeobecná vůle národa. Ona jediná vytýká meze mezi svobodou individua a státní společností jako vůli všeobecnou. Svoboda jednotlivcova jest pouze onen zbytek, jenž mu zůstane po odečtení ob-

čanských povinností. Tyto povinnosti mohou býti uloženy zákonem — ovšem musejí být rovny atd. Představu přirozeného práva, jež je s člověkem srostlé, Rousseau zavrhoval, protože by toto přirozené právo obmezovalo svrchovanou moc.

Naproti tomu Prohlášení práv založeno je na právu přirozeném, jehož vůdčí myšlenka jest, že člověk jako bytost má jistá práva, s nimiž se narodil, s nimiž umírá, jichž mu nikdo nedal a jež mu žádná moc nesmí odníti. Dne 4. července 1776 Američané to vyslovili takto: „Následující pravdy pokládáme za samozřejmé, zejména, že všichni lidé zrození jsou si rovni; že od svého Tvůrce jsou obdání jistými nezadatelnými právy; že k nim náleží život, svoboda a snaha po štěstí, že aby tato práva byla zajištěna, lidem jsou dosazovány vlády, které svoje spravedlivé oprávnění odvozují ze svolení ovládaných...“

*

Vidno, že porod demokracie byl v Americe snadnější. Osadníci byli národ mladý, nezatížený historií. Nebylo mezi nimi kast a stavů privilegovaných, nebylo vůbec rozdílů společenských, byli jen občané, žijící v dobrovolném svazku státním. „Co mě nejvíce unáší,“ psal tehdy markýz Lafayette své ženě do Francie, „jest okolnost, že všichni občané jsou bratři.“ Demokracie vyrostla tam svobodně z půdy, a demokratičtí národové starají se velmi málo o minulost, o starověk a středověk, mají na očích svou přítomnost a chtějí slyšet o sobě.

Shodou osudu stalo se, že tito živí, skuteční američtí demokraté přišli na oči francouzským filosofům a že jak na půdě pařížské, tak na půdě americké Američané a Francouzi se na sebe podívali.

Markýz Lafayette, dvacetiletý nadšený mladík, obdařený velikými dary ducha, přichvátal do Ameriky na počátku odboje, přijat byl s otevřenou náručí Washingtonem do vojska, stal se generálem a nejpopulárnější osobou z cizinců. A on sám stejně byl uchvácen lidmi i životem americkým, v němž začal poznávat domnělé ideály Rousseauovy, pro něž plánuj. Vrátil se po válce do Paříže, ale roku 1784 vydal se ještě jednou k šťastnému a svobodnému národu. Zatím Paříž poznala osobně Franklina a jeho společníky. Přijímali ho spisovatelé, učenci a salony, byl vítán u krále a po dvě léta připravoval s vedoucím ministrem Vergennesem spolek s Francií. Demokrat, jenž mezi Pařížany vypadal bezmála jako sedlák, pozdravován byl bouřlivě na ulicích lidem a zasypáván pozorností dam v salonech. Dojem nepopsatelný! A jak byl přijímán tento ideál demokrata, tak s nadšením čteno ve Francii americké prohlášení práv lidských. I na dvoře Ludvíka XVI. Jediný Mirabeau, jak se zdá, tušil následky, když se ptal přátel: „Zdali pak naši francouzští obdivovatelé rozumějí tomu prohlášení, které Lafayette přinesl?“

Když vypukla veliká revoluce francouzská, Lafayette byl ten, jenž prohlášení práv lidských protlačil do Národního shromáždění 27. srpna 1789. Francie přijala dílo americké a vyslala je na cestu po Evropě. Teorie a praxe se sloučily.

Půda byla připravena.

Nebyl to jen Lafayette a Franklin, kteří na smýšlení Francouzů měli vliv. Jakmile uzavřen mir mezi Spojenými státy, Anglií a Francií, vrátilo se domů francouzské vojsko pod generálem Rochambeauem. To však nebyli už staří žoldnéři královští. Nejen důstojníci, nýbrž i mužstvo bylo prodechnuto

novým duchem, duchem demokracie, v němž po dvě léta žilo. Svrchovanost národa v Americe — svrchovanost královská ve Francii; výsady a zvláště šlechty ve Francii — v Americe neúprosný zákon, platný pro všechny. Většina důstojníků, kteří bojovali v Americe, hrála později v revoluci francouzské úlohy vynikající, hrabětem Rochambeauem počínaje a hrabětem Custinem konče.

Tak se slil rousseauism s amerikanismem. Demokracie vydala se z Paříže na cestu do nejzazších koutů světa.

Ačkoli je snad dosti jasno, jaký podíl z demokracie našeho patří Rousseauovi, přece pokládám za vhodné uvést tu úsudek Leckyho: „Dojista žádnou část této velké změny nelze přičísti nějakým původním objevům Rousseauovým (doktriny Společenské smlouvy ve všech podstatných částech jsou vypůjčeny od Locke a Sydneye, a kde se uchylují od svých vzorů, klesají rychle v absurdnost), ač osobní jeho vliv byl velmi veliký a jeho genius zvláště se hodil k postavení, které zaujímal. Byl jedním z těch spisovatelů, kteří nemají naprosto úsudku, jenž umožňuje lidem bez upřílišení rozhodnouti mezi pravdou a klamem, a přece výtečně jsou nadáni onou logickou schopností, která jim umožňuje hájiti názorů, jež přijali. Nikdo se neponořil bezstarostněji do paradox, ani se nezastával oněch paradox s dokonalejší obratností. Zároveň pak pevnost, se kterou se chopil všeobecných zásad a je rozvinul, i podivuhodné ono sloučení vášně a důkazů, které tvoří vynikající krásu jeho slohu, dodávaly jeho výmluvnosti nesmírné síly v době revolucionářské.“

III. VÝZNAM FRANCOUZSKÉ REVOLUCE.

Několik slov o Velké francouzské revoluci. Je více méně lhostejný spor mezi historiky a filosofy; byla-li tato francouzská revoluce posledním slovem středověku či prvním slovem nové doby. Jisto je, že náš moderní život vyšel z ní, že absolutism byl v ní podlomen, třeba okrál na čas protinapoleonskou reakcí a svatou aliancí. Od roku 1789 až do 1848 Evropa — i Rusko do ní počítaje — byla v nepřetržité náladě revoluční. Mazzini je z těch, kdož v Revoluci francouzské viděli závěr staré doby, nikoli vstup do nové epochy. Podle jeho mínění Revoluce nebyla programem, byla resumé; ona nezapočala, nýbrž uzavřela epochu. Dobojovala konečně boj za ona práva jednotlivcova, pro něž zápasila reformace. Až do ní jednotlivec zápasil o svobodu osobní, od ní hlásí se již národové jako celek, jako souhrn jednotlivců, aby měli svobodno plnit své poslání ve světě k rozvíjení věčného zákona pokroku*).

Revoluce prohlásila práva lidská. Víme, že nebyla první, neboť předešly jí Státy severoamerické. Ale ona vybojovala právům lidským domovské právo na evropské pevnině. Tato práva lidská týkají se jak jednotlivce, tak národa. Byly to věci staré i nové, neboť v každém veli-

*) Doslovně u Mazziniho: ... revoluce r. 1784 — revoluce povahou svou úzce protestantská — skončila nastolením anafyse, dotvrzením bratrství jednotlivců a organisací svobody.“
— „Osmnácté století vykonalo svůj úkol. Předkové naši spí pyšně a klidně ve svých hrobích: odpočívají zahaleni jsouce vřajkou svou jako válečníci po bitvě. Nebojte se, že je urazíte. Jejich praporek, rudě krví Kristovou zbarvený, Lutherem Konventu předaný, aby vztýčen byl nad mrtvolami těch, kdož zabiti byli v bitvách národů — tenť je posvátným odkazem nám všem.“

kém otřesu a rozkladu vězí i zárodek budoucího pokroku. Proto nelze souhlasit s Mazzinim, že Revoluce nedala „Heslo budoucnosti“. Právě to Heslo je obsaženo v prohlášení práv lidských. Článek 1. zněl: „Lidé se rodí a zůstávají svobodní i rovni co do svých práv. Společenské rozdíly mohou býti zřízeny jenom z důvodů obecného prospěchu.“ Ale článek 3. pravil také: „Princip veškeré svrchovanosti sídlí podstatně v národu...“ A článek 4. pravil: „Zákon jest výrazem obecné vůle. Všichni občané mají právo spolupůsobiti osobně nebo svými zástupci k jeho utváření.“

Není lhostejno, jak soudíme dnes o Velké revoluci. Úsudek náš je důležitým vyznáním. Podle toho, jak soudíme o Revoluci, pozná se, jak hledíme sami na sebe a na svou revoluci. Na to poukázal již La-veleye.

Kdo asi nejvíc z myslitelů velikých snížil Revoluci, byl Tomáš Carlyle svými Dějinami revoluce francouzské. Carlyle nenašel v revoluci vůdčích myšlenek a nenašel vůdců. Carlylovská filosofie dějin neuznává v národě souborného života a souborného cíle, třeba neuvědomělé jednoty vůle a směrnice, Carlylovi historii dělají jednotlivci, hrdinové. Proto nenašel v Revoluci srozumitelného řetězu mezi příčinami a následkem, poznával v ní jen nevyslovitelný zmatek, temno, náhodu, naprostou anarchii. Knihu jeho čtenář odkládá skličěn a zklamán, je náchylen k fatalismu. Podle Carlyla Revoluce nemá smyslu, protože on toho smyslu nenašel, hledaje ho s urputnou umíněností ve vůdčích.

Ještě více podryl význam Revoluce Francouz Hypolit Taine. Taine jako nikdo před ním nesnesl tolik podrobností o revoluci, nikdo nenakreslil bohatěji proud událostí mezi palácem královským, kon-

ventem až do dělnických bytů a šilených měst i vesnic, ale nevychází mu z toho všeho víc než nesmyslné drancování, proudy krve, přesnost guilotiny — násilí, krádeže, požáry, vraždy a hanebnosti všeho druhu. Správně o Tainovi pravi Laveleye: „Obraz francouzské revoluce a jejích výstředností, který nakreslil Taine s tak podivuhodnou bohatostí velmi přesných detailů, je velmi správný a velmi falešný zároveň. Velmi správný, neboť spočívá na dokladech zjištěných; velmi falešný, neboť hromadí a staví vedle sebe jen samé zločiny, samé násilnosti a neodhaluje krásných stránek tohoto podivuhodného hnutí: všeobecného nadšení pro svobodu a pro osvobození pokolení lidského, nenávisti k bezpráví, odstranění zlořádů a vytvoření zákonů důstojných velkých právníků římských, krásných řečí, hrdinských smrtí, vlasteneckých obětí, vznešených slov a skutků, které jsou ctí našemu pokolení.“

Jsmo povinni znát, jak Revoluce působila v Evropě. Klopstock volal v Německu ódou ná zemské stavy: „Ejhle, smělý den francouzského sněmu; spása, slunce vycházející, slunce blahodárné, o němž se nám ani nesnilo.“ A Schiller vital revoluci přes její násilnosti, jichž litoval:

„Před otrokem, jenž láme svá pouta,
před člověkem svobodným se nechvějte!“

Varnhagen byl u vytržení: „Národ francouzský, svoboda, rovnost, ta slova zněla radostně a hrdě mému sluchu... Tyto smutné jednotlivosti (míní násilnosti) v neodolatelném proudu, který nás unáší snad ke šťastnější budoucnosti.“

Mně je směrodatný úsudek moudrého Macaulaya, jenž napsal jednu ze svých nejdůmyslnějších statí o Revoluci. Rekl: „Jest to našim dobře uváženým přesvědčením, že francouzská revoluce přes

veškeré své zločiny a pošetilosti přinesla lidstvu velké požehnání.“

To musí dnes chápat každý, že Evropa před r. 1789, neměla pravých národů, leda snad Angličany, kteří si svou revoluci vyřídili už roku 1686 a zbavili se pověry, že důstojnost královská má tajemné vlastnosti. Zákony anglické zbaveny byly dvojsmyslnosti, neboť od té doby bylo jasno každému Angličanovi, že bez svolení zástupců národa nemůže být vydán žádný zákon. Anglická revoluce prohlásila za křivé mínění, že by moc královská byla něco světějšího než základní zákon. Tento názor přeplaval kanál do Francie až roku 1789 a odtud konal pěší cestu po Evropě. Jestliže se Evropa roku 1889 nepodobala mapě z roku 1789, to byla zásluha revoluce, jež povolala princip svrchovanosti národa a princip národnosti. Osvobozeno Řecko, Belgie se odtrhla od Holandska, zcelila se Itálie, utvořilo se spojené Německo, na Balkáně došlo k samostatnosti Rumunů, Srbska i Bulharska, a co bylo nedokonalého na této zásadě, to kvasilo, až konečně Wilson vyřkl v této válce poslední slovo: sebeurčení všech národů. Nebýt Revoluce, ani národové rakouští nebyli by dospěli k tomu, aby žádali, že v Rakousko-Uhersku Maďar chce být Maďarem, Čech Čechem, Charvát Charvátém, Slovinc Slovincem a Vlach Vlachem. Národové evropští všichni přijali hesla: svoboda, rovnost, bratrství za svůj program.

Víte, kdy se v českém životě politickém vyskytuje ponejprv slovo právo? V Palackého výkladu, co je konstituce a ve psaní do Frankfurta: „Právo národův jesti skutečné právo přírody... Příroda nezná žádných ani panujících, ani služebných národů.“ A sebeurčení rostlo. V manifestu prvního Slo-

vanského sjezdu k národům evropským (12. června roku 1848) Palacký zná se ku „nepromlčitelným právům člověka i lidskosti“ a zná se k Revoluci: „Ano, svoboda, rovnost a bratrství všech ve státu žijících jest, jako před tisíci lety, tak i dnes zase heslem našim.“ —

Podle toho, jak soudí o Revoluci, rozeznává se člověk pokrokový od konservativce a zpátečníka. Pro nás zůstane pravdou, že moderní demokracie má své kořeny ve Velké revoluci francouzské. Demokracie vyšla z evandělia Husova jako prvek osobní svobody a přes Anglii, Ameriku a Francii vrátila se do Čech jako politická zásada národů.

Mnozí, když pozorovali neschopnost lidu rozeznávat, co je pravé a nepravé, dobré a špatné, a zejména tu zaslepenost lidu, že pro vůdce zapomínal na zásady nebo nechápal jich; že pro vůdce, z nichž si dělal modly, sám naplňoval zemi stranickým záštitám a kamentoval právě své služebníky; že vždycky skoro stává se nástrojem nízkých pletichářů, nelípadouchů, a uřezává větve, na kterých sedí: mnozí — pravím — vzdali se vůbec víry v lid a v jeho poslání. Taková nedůvěra v pokrok hroutí lidi i nejlepší po velikých otřesech. Herzen prožil pařížskou revoluci r. 1848 i její vyvraždění generálem Cavaignacem. Obviňoval vůdce, buržoasii — obviňoval i lid.

OBSAH.

	Str.
I. Hus a reformace	3
II. Amerika a Rousseau . —	9
III. Význam francouzské revoluce	18